

УДК 339.94

В.М. ФОМІШИНА, М.О. МАХНОВЕЦЬ
Херсонський національний технічний університет**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ І СЕРТИФІКАЦІЇ ОРГАНІЧНОЇ
ПРОДУКЦІЇ В МЕНЕДЖМЕНТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті обґрунтована необхідність, можливість, проблеми та перспективи впровадження органічного землеробства вітчизняними виробниками в умовах посилення євроінтеграційних процесів з метою проникнення на зовнішні ринки. Визначено, що до основних тенденцій цього сегмента світового ринку відноситься неухильне зростання виробництва, споживання й обсягу світової торгівлі по всіх товарних позиціях. Результати дослідження підтвердили, що для функціонування світових ринків органічної продукції та розвитку органічного сільського господарства надзвичайно велику роль відіграє гарантійна система, що включає в себе певні стандарти, а також установи з інспекції та сертифікації. Використання розробок IFOAM, як основи для державного регулювання органічної продукції у країні, дозволяє вирішити проблему міжнародної узгодженості, суттєво спрощує національне законодавство, заощаджує ресурси і кошти, та дозволяє уникнути багатьох перешкод у менеджменті ЗЕД, орієнтованому на експорт. Можливими варіантами цього є включення в законодавство посилань на базові стандарти та акредитаційний критерій IFOAM, визнання акредитації IFOAM для роботи сертифікаційних установ у країні, а також використання послуг IOAS національними сертифікаційними установами. Подальші перспективи розвитку сертифікації органічного сектору в Україні пов'язані з експортною привабливістю через сусідство з ринком Євросоюзу, який є другим світовим ринком споживання органічних продуктів.

Ключові слова: стандартизація, сертифікація, органічна продукція, органічні стандарти, менеджмент, експорт.

V.M. FOMISHINA, M.O. MAKHNOVETS
Kherson National Technical University**ENSURING THE UKRAINIAN COMPANIES OF STANDARDIZATION AND CERTIFICATION OF
ORGANIC PRODUCTS IN INTERNATIONAL MANAGEMENT****Abstract**

In the article there are substantiated the necessity, opportunity, challenges and prospects for implementation of organic farming by domestic producers in conditions of strengthening of Eurointegration processes with the aim of accessing foreign markets. Determined that to the main trends in this world market segment refers the steady growth of production, consumption and the world trade volume in all commodities. The study results confirmed that for the functioning of global markets of organic products, and for the development of organic agriculture the guarantee system is playing an extremely important role, which includes specific standards, as well as institutions for the inspection and certification. Using the elaboration of the IFOAM as a basis for government regulation of organic products in the country solves the problem of international consistency, greatly simplifies the national legislation, saves resources and money, and allows avoid many obstacles in the foreign trade management that is export-oriented. Possible variations of this is the inclusion to legislation of references on basic standards and IFOAM accreditation criterion, IFOAM accreditation recognition for work of certification institutions in the country, as well as the use of IOAS services by national certification agencies. Prospects for further development of the organic sector certification in Ukraine related to the export attractiveness because of the neighborhood to the EU market, which is the second world consumer market for organic products.

Keywords: standardization, certification, organic products, organic standards, management, export.

Постановка проблеми

З огляду на ступінь відкритості української економіки, зовнішньоторговельні зв'язки відіграють вагомую роль у функціонуванні і результативності національного господарства. В умовах посилення євроінтеграційних процесів актуалізується проблема пошуку таких напрямків експорту продукції вітчизняних підприємств, де б вони мали потенційні конкурентні переваги відносно іноземних виробників. Зважаючи на сприятливі природно-кліматичні умови України, рівень розвитку і практичний досвід ведення сільського господарства, пріоритетними галузями, орієнтованими на зовнішні ринки, є

АПК. Після економічної кризи 2008-2009 рр. аграрний сектор України, незважаючи на уповільнення і падіння виробництва в інших галузях, продовжував демонструвати позитивні темпи зростання. При цьому вагому частку в експорті АКП складає зернове господарство та вирощування олійних культур: у 2012 році доходи від експорту цієї продукції на \$2,5 млрд перевищили об'єми валютної виручки від експорту групи товарів чорної металургії (яка до цього безпележно займала лідируючі позиції), і склали \$17,9 млрд (26 % від загального експорту) [1].

Перспективним сегментом ринку зернових і олійних культур є виробництво органічної продукції. Розвиток сертифікації та стандартизації органічної продукції сприяє поширенню органічного агровиробництва у світі, і є досить актуальним інструментом встановлення тісних зовнішньоторгівельних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Економічні аспекти впровадження органічного землеробства складають предмет наукового інтересу багатьох вітчизняних вчених. Так, в окремих роботах досліджуються фінансові аспекти розвитку органічного землеробства [2]; переваги його запровадження в аграрних підприємствах та основні ризики, які можуть виникнути у процесі виробництва та реалізації продукції [3]; тенденції розвитку світового ринку органічної продукції [4]; питання ефективності органічного виробництва відображено у дослідженнях вітчизняних таких науковців і практиків, як А.С. Антоненко, Ю.П. Манько, В.М. Писаренко, М.К. Шикули, та ін. Водночас, більшість робіт орієнтована на соціально-психологічні та інституційно-правові аспекти органічного землеробства, а дослідження його експортного потенціалу поки що залишаються поза увагою вчених і потребують подальшої розробки і вивчення.

Формулювання мети дослідження

Основною метою досліджень є визначення необхідності, можливостей, шляхів та перспектив упровадження органічного землеробства вітчизняними виробниками в умовах посилення євроінтеграційних процесів з метою проникнення на зовнішні ринки.

Виклад основного матеріалу.

На зовнішньому ринку українське аграрне землеробство має значний потенціал, оскільки є попит на таку продукцію та існує механізм її сертифікації.

До основних тенденцій цього сегмента світового ринку відносяться неухильне зростання виробництва, споживання й обсягу світової торгівлі як у натуральному, так і вартісному виразі. Причому зростання простежується по всіх товарних позиціях без винятку.

Частка органічного сектору в основних показниках продовольчого ринку розвинених країн зростає на 2-3 % щорічно. Концентрація попиту на сировинні й готові органічні продукти спостерігається у Північній Америці й Західній Європі. На ці регіони припадає 96 % доходів від продажів органіки (42 % і 54 %, відповідно). Основні товаропотоки йдуть у напрямку "Південь-Північ". При цьому зберігається перевищення попиту над пропозиціями, що й робить органічний сектор одним з локомотивів розвитку аграрного сектору багатьох країн [4].

Для функціонування світових ринків органічної продукції та розвитку органічного сільського господарства надзвичайно велику роль відіграє гарантійна система, що включає в себе певні стандарти, а також установи з інспекції та сертифікації. Ця система забезпечує відповідність органічним стандартам усього процесу аграрного виробництва та переробки сільськогосподарської сировини до рівня кінцевої продукції, включно з її упаковкою та маркуванням. Таким чином, сертифікація органічної продукції спрямована на методи й засоби як сільськогосподарського виробництва, так і переробки сировини, виготовлення харчових продуктів та їх доставки до споживача.

Інспектування та сертифікація – надзвичайно важливі складові органічного виробництва. Усі етапи (виробництво, пакування, складування, транспортування та розміщення на торгових площах) інспектуються та сертифікуються. Це позначється англійським терміном «traceability», тобто можливість простежити шлях «від лану до столу». Іншими словами, якщо споживач захоче дізнатися, з якої саме пшениці зроблене органічне тістечко, то він матиме можливість простежити не лише всі стадії органічного виробництва, але й точно визначити область, район, господарство, і навіть поле, на якому ця сировина вирощена [6].

В основу тієї чи іншої сертифікації органічної продукції покладаються бізнесові стандарти та/або правові норми. Стандарти є добровільними угодами – результатом досягнення певного консенсусу споживачів та виробників товарів і послуг, тоді як правові норми встановлюють обов'язкові вимоги, що використовуються для державного регулювання. Змішаним варіантом є державне регулювання, що базується на бізнесових стандартах. У сучасному світі переважає тенденція до заміни правових норм щодо органічної продукції стандартами, оскільки останні простіші у застосуванні та легше піддаються міжнародній гармонізації, а також через політику дерегулювання, що здійснюється в багатьох країнах [7].

Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» визначає правові та економічні основи виробництва й обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю. Даний закон спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування упевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні [9].

Провідну роль у формуванні стандартів та міжнародній акредитації установ, що займаються сертифікацією органічної продукції на відповідність цим стандартам, відіграє Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) – міжнародна неурядова організація, що єднає понад 700 активних організацій-учасників у близько 110 країнах світу. Ще у 1980 році Федерація сформулювала перші «Базові стандарти IFOAM щодо органічного виробництва і переробки», а згодом почала здійснювати оцінку сертифікаційних установ на врахування базових стандартів, зазначених ними, використовуючи для цього розроблений нею «Акредитаційний критерій IFOAM».

Система інспекції органічної продукції в ЄС є змішаною – державно-приватною. Державні органи в країнах ЄС уповноважені здійснювати акредитацію приватних сертифікаційних установ та нагляд за їх діяльністю. У свою чергу, ці установи контролюють фермерські господарства, харчову промисловість й імпортерів з інших країн, а також сертифікують їхню продукцію відповідно до тих чи інших бізнесових стандартів, які мають відповідати вимогам законодавства ЄС (фактично базовим стандартам IFOAM). Експорт органічної продукції до ЄС з інших країн передбачає обов'язкову наявність сертифікату, виданого сертифікаційною установою, акредитованою в ЄС [10].

Використання розробок IFOAM як основи для державного регулювання органічної продукції у певній країні дозволяє вирішити проблему міжнародної узгодженості, суттєво спрощує національне законодавство, заощаджує ресурси і кошти, та дозволяє уникнути багатьох перешкод для виробників. Можливими варіантами цього є включення в законодавство посилань на базові стандарти та акредитаційний критерій IFOAM, визнання акредитації IFOAM для роботи сертифікаційних установ в країні, а також використання послуг IOAS національними сертифікаційними установами.

Перший крок на шляху до сертифікації – це укладення контракту між підприємством та акредитованою сертифікуючою установою. Далі проводиться інспекція господарства, яка є, перш за все, заходом контролю за дотриманням усіх процедур, визначених стандартами. Відбираються проби ґрунту для проведення аналізів на наявність шкідливих залишків. Інспектором проводиться попередній огляд підприємства та здійснюється опис господарства: визначаються план господарських будівель та земель (наприклад, для контролю за дотриманням вимог щодо мінімальної площі утримання для тварин на тваринницьких фермах); фіксується інформація щодо загальної площі земель, сортів рослин, що використовуються, про насіння, джерела його надходження та насінневий фонд, про використовувані в господарстві власні та купунні дозволені добрива; пишеться звіт про технології вирощування кожної культури; перевіряється книга ведення історії полів з вирощуваними на них культурами; вибірково перевіряються бухгалтерські документи [8].

Органічні продукти – це такі продукти, при виробництві яких:

- у рослинництві заборонено використовувати ядохімікати для боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин, а також мінеральні добрива синтетичного походження, при цьому захист рослин здійснюється переважно препаратами натурального походження, а для живлення ґрунту й рослин використовуються органічні добрива;
- категорично заборонене використання генетично модифікованих організмів;
- у тваринництві не дозволяється застосовувати стимулятори росту, гормони й антибіотики, а для лікування тварин використовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати [5].

Органічними можуть бути тільки ті продукти, які вироблені відповідно до затверджених правил (стандартів), а виробництво пройшло процедуру сертифікації у встановленому порядку.

При цьому органічна продукція належним чином маркується. На етикетці повинен бути нанесений відповідний логотип, а також інформація про відповідний орган сертифікації.

Наявність переваг для споживача зумовлює стрімке зростання продукції органічного сільськогосподарства, особливо в Європі, де знаходиться 25 % усіх органічних земель (8,4 млн. га). Станом на 2009 р. у Європі було зареєстровано близько 260 тис. органічних виробників, 35 тис. переробників та 2,5 тис. імпортерів. За оцінками швейцарських експертів, ринок органічної продукції у світі зараз становить близько \$60 млрд. За прогнозами, до кінця 2014 року світове споживання органічної продукції збільшиться на 61 % та досягне \$97 млрд. Динаміку світового органічного ринку зображено на рис. 1 [10].

Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія були найбільшими ринками збуту органічної продукції у 2011 році (рис. 2) [10]. Данія, Австрія, Швейцарія мали найбільші частки ринку, а країнами з найбільшим рівнем витрат на душу населення стали Швейцарія, Данія й Австрія.

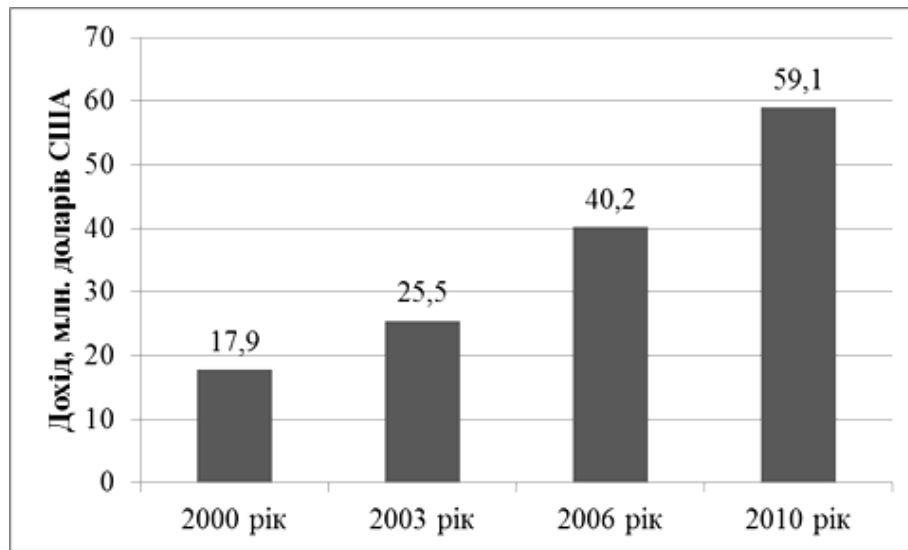

Рис. 1. Динаміка світового органічного ринку по роках (розроблено автором з використанням [10])

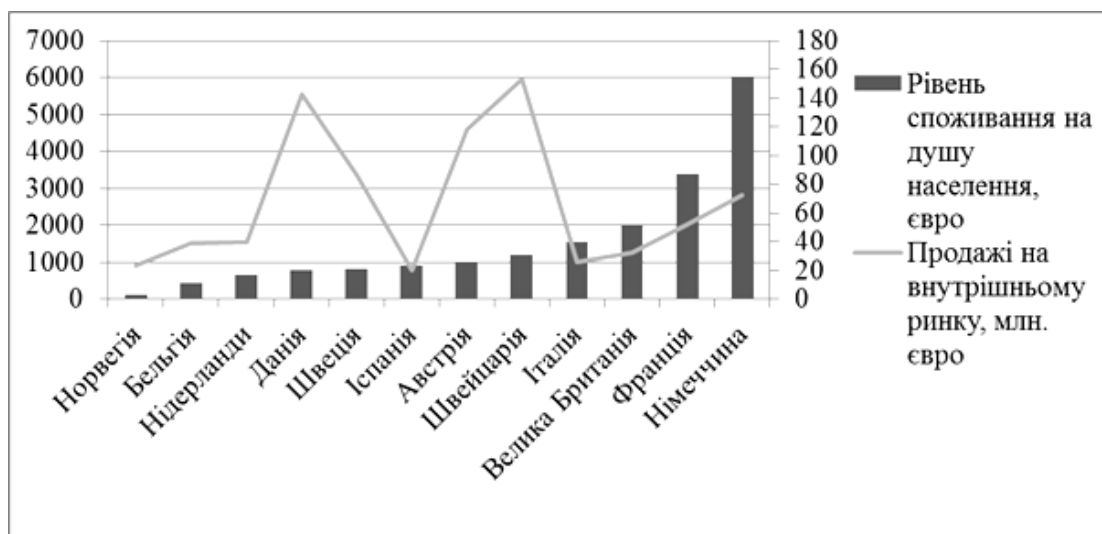

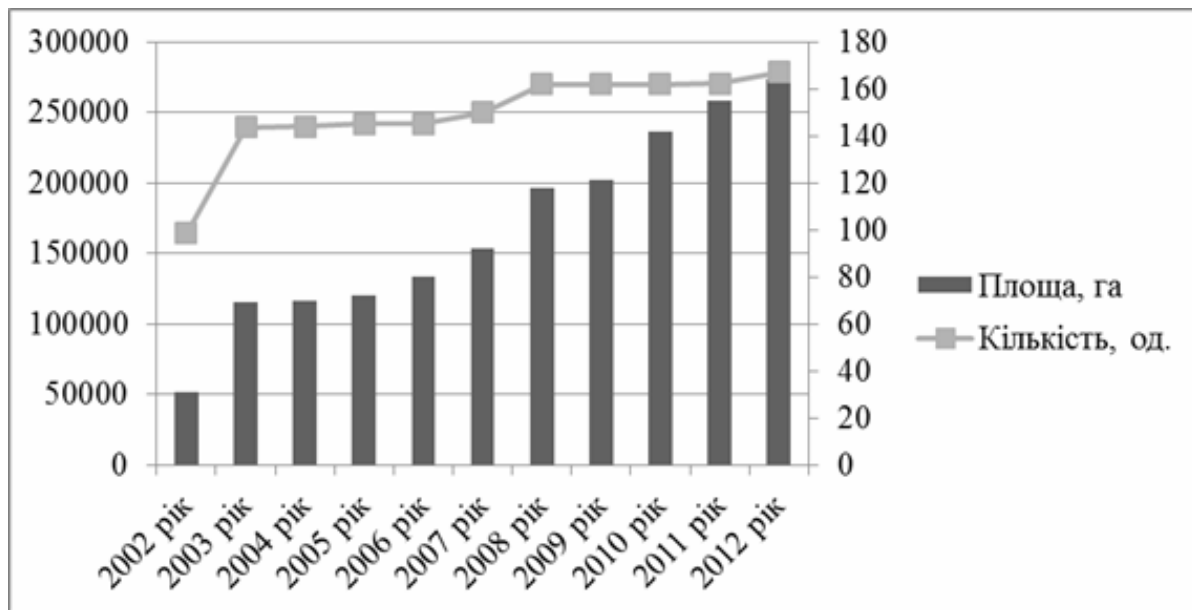
Рис. 2. 10 країн Європи з найбільшою часткою органічного ринку та рівнем споживання на душу населення у 2011 р. (розроблено автором з використанням [10])

В Україні розвиток органічного землеробства досить перспективний. Наша країна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Органічне виробництво в Україні розвивається з 1997 року, у першу чергу завдяки попиту з боку трейдерів ЄС і переробників органічного зерна, олійних, бобових культур і дикоросів. У 2007 році ситуація почала дещо змінюватись – на внутрішньому ринку розширився асортимент органічних продуктів: з'явилися органічний хліб, молоко, ковбаси, фрукти, овочі, соки, напої, сиропи, джеми, мед та крупи [10].

З тих пір спостерігається позитивна тенденція розвитку внутрішнього споживчого ринку органічних продуктів в Україні, що, згідно з дослідженням Федерації органічного руху України, має наступні показники: у 2007 р. – 500 тис. євро, у 2008 р. – 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн. євро,

у 2010 р. – 2,4 млн. євро, у 2011 р. – 5,1 млн. євро, а в 2012 р. – 7,9 млн. євро. Щорічне зростання внутрішнього ринку органічної продукції знаходиться на рівні 60-100 % [10].

Площа сертифікованих сільськогосподарських угідь, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає більше чверті мільйона гектарів, а наша держава займає почесне двадцять перше місце світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає майже 0,7 %. При цьому Україна посідає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур [10].

Рис. 3. Площа сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих у відповідності до органічних стандартів в розрізі по роках, га (розроблено автором з використанням [10])

Як зазначають експерти Федерації органічного руху, наша країна має значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку.

Перспективи розвитку сертифікації органічного сектору в Україні пов'язані з експортною привабливістю через сусідство з ринком Євросоюзу, який є другим світовим ринком споживання органічних продуктів.

Згідно з офіційними статистичними оглядами IFOAM, за останні десять років в Україні активно розвивається органічне сільгоспвиробництво. На початок 2003 року в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного». Загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель становила 164,4 тис. га (рис. 3) [10].

У 2012 р. налічувалося вже 164 сертифікованих органічних господарства, і вони обробляли 278,8 тис. га сертифікованих органічних сільгоспземель.

За даними досліджень Ради ООН з торгівлі та розвитку, органічне сільське господарство у малорозвинених країнах має всі шанси перевершити показники конвенційної та традиційної системи агровиробництва з точки зору врожайності, диверсифікації та економічної ефективності [10]. Такі переваги роблять органічне виробництво особливо привабливим для дрібних фермерів, які в іншому випадку можуть опинитись під загрозою продовольчої та фінансової кризи.

Водночас розвиток органічного землеробства стримується наявністю низки проблем, серед яких основними є:

- недостатня активність влади щодо практичного застосування Закону про органічне землеробство;
- активна політика регулювання ринку органічної продукції у країнах ЄС;
- відсутність факторів стимулювання переходу фермерських господарств від традиційного до органічного землеробства;
- відсутність маркетингових досліджень закордонних ринків органічної продукції;
- ризики, пов'язані з можливими змінами кон'юнктури міжнародних ринків органічної продукції;

- фінансові втрати внаслідок зменшення обсягів виробництва продукції (особливо для господарств, що активно застосовували інтенсивні технології), упродовж 2-4 перехідних років;
- фінансові витрати на закупівлю спеціальної техніки та обладнання;
- відсутність дієвого механізму страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві;
- відсутність фінансової підтримки з боку держави та ін.

Вирішення цих проблем потребує особливої уваги з боку менеджменту, зорієнтованого на зовнішньоекономічну діяльність. Ціль менеджменту – посилити конкурентоспроможність українського органічного сектору шляхом:

- покращення якості та збільшення товарообігу вибраних органічних сільськогосподарських культур від малих та середніх підприємств для експорту;
- організації підвищення рівня комерційних послуг в органічному секторі;
- стимулювання створення сприятливого середовища для розвитку органічного сектору.

Основним завданням менеджменту є надання повного комплексу послуг усім учасникам органічного ринку, в залежності від потреб.

Зважаючи на обмежені можливості впливу останнього на фактори зовнішнього середовища, основними напрямками менеджменту зовнішньоекономічної діяльності фермерських господарств, орієнтованих на зовнішні ринки, є:

- проведення власних маркетингових досліджень зовнішніх ринків;
- пошук іноземних партнерів для організації виробництва і налагодження збуту продукції;
- залучення іноземних інвестицій;
- упровадження статистичних методів контролю і управління якістю органічної продукції та технологічних процесів;
- постійне підвищення кваліфікації, навчання, перепідготовка усіх співробітників;
- розуміння того, що основою якості виробленої продукції є якість праці, яка визначається не стільки технікою і технологією, скільки мотивацією співробітників на якісну працю;
- сертифікація виробленого продукту.

Пріоритетними векторами розвитку органічного сектору є сприяння розвитку як виробництва органічної продукції, так і формуванню внутрішнього та зовнішнього ринків такої продукції, створення мережі виробників органічної продукції; участь у розробці законодавчої та нормативно-правової бази для органічного виробництва; гарантування якості органічної продукції шляхом її сертифікації та стандартизації.

Методи менеджменту можуть включати також зв'язки з громадськістю:

- розповсюдження інформації та пропаганду переваг органічного, біодинамічного виробництва;
- роз'яснення споживачам особливостей та переваг органічної продукції;
- організацію зустрічей, семінарів, тренінгів як між виробниками, так і зі спеціалістами різних галузей, які займаються органічним землеробством;
- надання консультативної підтримки виробникам органічного землеробства;
- участь в міжнародних ярмарках, рекламна діяльність та ін.

Органічне виробництво сприяє поліпшенню зайнятості сільського населення, створенню додаткових робочих місць на селі, ринку праці та нових джерел доходів.

Висновки

Таким чином проведене дослідження показує, що Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва та його сертифікації.

Та на сьогоднішній день існує низка проблем, що спричиняє повільний та однобічний розвиток органічного виробництва в нашій країні. Щоб їх подолати необхідно у першу чергу більш широке розповсюдження вітчизняного та іноземного досвіду ведення органічного виробництва та просування органічної продукції на ринок. Для популяризації вживання органічних продуктів харчування та ознайомлення потенційних споживачів з їх перевагами потрібне широке використання засобів масової інформації. Формування довіри споживачів до сертифікованої органічної продукції забезпечить зростання попиту на неї. Важливим моментом є також створення розгалуженої збутової мережі на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Список використаної літератури

1. Одосій О. Яким був 2012/13 маркетинговий рік для зернової галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/113/58536.html>

2. Щурик М.В. Фінансове забезпечення запровадження органічного землеробства в карпатському макрореєоні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3
  3. Авраменко Т.П. Організаційно-економічні аспекти органічного землеробства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: elibrary.nubip.edu.ua/15392
  4. Ревенко Л. Мировые тенденции органического агропроизводства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecpol.ru/2012-04-05-13-45-47/2012-04-05-13-46-45/309-mirovye-tendentsii-organicheskogo-agroproduizvodstva.html>
  5. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Книга 3. Видавництво: ЛА "ПРАМІДА", Львів 2013
  6. Вовк В.І. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні: сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє // Матеріали Міжнародного семінару «Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу». – Львів, 2004. – С. 3.
  7. Берлач Н. А. Адміністративно-правові засади формування органічного напрямку у сільському господарстві України: монографія / Н. А. Берлач. – К.: Новая Идеология, 2010. – 398 с.
  8. Гармашов В.В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.В. Гармашов, О.В. Фомічова // Вісн . агр . науки – 2010. – №7. – С.11-16.
  9. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
- Органічне виробництво: має шанс подолати голод і глобальне потепління [Електронний ресурс] / Український органік журнал «Organic UA». – Режим доступу: <http://organic.com.ua/>